

SUSAN WATKINS

Quins feminismes?

D'entre tots els moviments d'oposició que han aparegut des del 2008, el ressorgiment d'un feminisme militant és, potser, el més sorprenent. Ho és particularment perquè el feminisme com a tal no havia desaparegut mai; fa temps que l'empoderament de la dona s'ha convertit en un mantra de totes les institucions. Tanmateix, ja hi havia senyals que alguna cosa començava a bellugar-se a les protestes estudiantils del 2010 als Estats Units i al Regne Unit, i a les acampades dels indignats a la Puerta del Sol i del moviment Occupy, a Zuccotti Park. A l'Índia, les concentracions massives condemnaven la violació en grup de Jyoti Pandey el 2012, i les *flash-mobs* feministes van alterar el funcionament de la policia moral dels fonamentalistes hinduïstes. El 2014 les protestes contra les agressions sexuals als campus acaparaven les portades i els titulars dels mitjans de comunicació de Nova York. Al Brasil, 30.000 dones negres es van concentrar a la capital l'any 2015 per protestar contra la violència sexual i el racisme, a més de reclamar la destitució del president corrupte de la Cambra dels Diputats, Eduardo Cunha. Abans, però el mateix any, la Marxa de les Margarides va aplegar 50.000 dones de les zones d'origen rural a Brasília. A l'Argentina, al capdavant de les protestes contra el pla de xoc de Macri hi havia les activistes feministes contra la violència de gènere. El 2015, a la Xina, la detenció de cinc noies —membres de Young Feminist Activism, una coalició virtual que ha estat jugant al gat i la rata amb les autoritats— mentre preparaven una enganxada d'adhesius al transport públic de Pequín per protestar contra la violència sexual, va generar peticions de suport a internet que van signar més de dos milions de persones.

Susan Watkins és professora en l'School of Cultural Studies and Humanities de la Leeds Beckett University i directora del Centre for Culture and the Arts. Ha fet recerca en teoria feminista i ficció femenina contemporània, la qual li ha proporcionat ressò internacional. Aquest assaig aparegué originalment a *New Left Review* 109 (2018)

El gener del 2017 «el feminisme del 99 per cent» es va pronunciar amb una manifestació multitudinària contra el govern de Trump als Estats Units. A Polònia, les protestes massives de les dones van obligar el govern en mans del partit Llei i Justícia a fer marxa enrere respecte a l'enduriment d'una llei de l'avortament que ja era molt restrictiva. Itàlia, Espanya i Portugal van ser testimonis de grans manifestacions contra la violència de gènere i la precarietat econòmica. El març del 2017, aquests moviments es van unir per tornar a posar el Dia Internacional de la Dona al calendari radical amb manifestacions i vagues a tres continents. L'aparició del #MeToo l'octubre del 2017 i la commoció que ha causat només són l'última baula d'una cadena d'esdeveniments a tot el món.

Malgrat tot, actualment, qualsevol intent de renovar l'estratègia feminista ha d'afrontar un seguit de dilemes. En primer lloc, ens falten avaluacions convincents del progrés que ja hem fet. Quins resultats han obtingut els vells feminismes i fins a quin punt han estat adequats per satisfer les necessitats de les dones? Exactament, com —per mitjà de quins processos i fins a quin punt— han millorat les condicions? Globalment, quins canvis s'han produït en les relacions de gènere i en quin punt es troben ara? Fins a mitjan segle XX, el model hegemònic d'Occident —malgrat que no era pas universal— comportava el mandat dels homes en tota l'esfera pública —governos, exèrcits, poders legislatiu i judicial, institucions educatives, premsa— i, per compensar la feixuguesa i els embats d'una societat industrial i capitalista de masses, se'ls proporcionava el feu privat de l'esfera domèstica. Allà podien sotmetre les seves dones, les quals els donaven fills i els criaven, a més de servir-los a la taula i al llit. En l'àmbit internacional, això es caracteritzava per una gran varietat geogràfica i cultural d'estructures familiars i de formes de producció, i coexistia amb uns valors més amplis, suposadament universals, de plaer i depredació, en què es fusionaven les categories de bona noia i noia dolenta amb les desigualtats de classe, raça i casta.¹

Avui, una quantitat ingent de dades mostra que centenars de milers de dones s'han incorporat al mercat de treball com a mà d'obra assalariada des dels anys setanta. El nombre de noies en l'educació superior supera el de nois a més de setanta països. Pel que fa a la salut reproductiva, la mitjana de la fertilitat ha passat de cinc a dos fills. En l'àmbit domèstic, els homes declaren que fan més tasques de la llar

¹ Una anàlisi general indispensable sobre el canvi de relacions de gènere en estructures familiars geoculturalment diferenciades el trobem en l'obra de Göran THERBORN: *Between Sex and Power: Family in the World, 1900-2000*, Londres, 2004

que els seus pares, i les dones, menys que les seves mares. Pel que fa a l'actitud, les enquestes mostren que la majoria està a favor de la igualtat de gènere en tots els continents, i el suport és gairebé total en molts països. En política, un nou grup de dones dirigents ha aparegut en l'escena mundial, al capdavant de governs d'Europa, l'Àsia, l'Àfrica i Llatinoamèrica. Si el 2016 s'hagués parat més atenció en la zona castigada del *Rust belt* (cinturó d'òxid, pel seu passat industrial), de ben segur que ara hi hauria una dona a la Casa Blanca. Davant de tot això, des de fa temps, la resposta del corrent feminista dominant pel que fa a la seva estratègia ha estat la mateixa de sempre. Les dones han avançat considerablement en els àmbits laboral i educatiu, però la violència sexual encara és un problema important i, com es diria en el llenguatge vacu del feminisme oficial, «encara hi ha qüestions pendents». És a dir, el mateix programa que ha donat tan bons resultats ha de continuar amb més empena i diners.

No obstant això, i aquesta és la segona part del trencaclosques, el progrés que s'ha fet en igualtat de gènere ha anat acompanyat d'una desigualtat socioeconòmica desorbitada a la major part del món. L'anivellament de les regions del món a partir de l'acumulació accelerada a la Xina i l'Àsia oriental ha vingut acompanyat d'una desigualtat creixent entre classes. Això s'ha accentuat amb el progrés de les dones de classes professionals, que ha donat lloc a un estament petit de llars riques amb una font doble d'ingressos. Des del 2008, s'ha intensificat el debat entorn d'aquests patrons i s'ha qüestionat la connivència del feminisme amb l'ordre neoliberal.² En relació amb això i com a tercer problema, les dades globals tracten les categories generals de la feina, la reproducció, la cultura i la política com immutables, i només mesuren el progrés de les dones en aquestes categories. En realitat, cadascuna d'aquestes esferes ha canviat profundament des d'una perspectiva de gènere molt accentuada i s'interrelacionen de maneres contradictòries. En l'àmbit de la producció, el sector industrial «masculí» del *Rust belt* s'ha automatitzat, s'ha degradat o s'ha externalitzat, i s'ha feminitzat la producció de les zones econòmiques especials del *Sun belt* (cinturó del sol, per la seva ubicació al sud dels EUA). En els serveis, un sector que està en expansió, les pressions econòmiques potencien

² Algunes de les contribucions més influents es troben a *Feminism Seduced*, de Hester EISENSTEIN (2009), que explora l'apropiació de les idees feministes per justificar l'explotació de mà d'obra barata femenina a la cadena de subministrament global; i l'article de Nancy FRASER: «Feminism, Capitalism and the Cunning of History» a *New Left Review*, 56 (març-abril de 2009), en què examina la resignificació de temes relacionats amb l'alliberament en l'era de la globalització

els avantatges competitius de la ultrafeminitat i de l'experiència tradicional de les dones a l'esfera domèstica. Les masculinitats hegemòniques han esdevingut, per una banda, més intel·lectuals i sensibles, i, per l'altra, en les finances globals, els mons virtuals i els espais corruptes de l'economia submergida, més agosarades que mai.³

L'àmbit de la reproducció ha canviat dràsticament amb el decreixement dels índexs de natalitat, a partir d'un fet d'abast històric mundial com és la separació entre el sexe i la procreació, i de l'expansió també sense precedents de l'educació femenina de forma massiva. La cultura s'ha transformat a partir d'un sistema de comunicació basat en una mena de lliga de les elits que decideix qui pot entrar-hi i qui no, amb representacions del sexe marcades per l'omnipresència de la pornografia a internet, al costat dels anuncis comercials i els missatges dels amics. A Occident, el pes enorme de la ideologia de la família heteronormativa ha aconseguit crear la parella gai «normal», mentre que els campus universitaris i els ambients bohemis han promogut espais i identitats postgènere. La política, l'àmbit del poder, s'ha obert —s'hi han introduït les dones i les minories, i hi ha hagut una tercera onada de democratització—, però al mateix temps s'ha homogeneïtzat al voltant d'un programa únic, que és reproduir el patró de la paritat dins de la desigualtat. Aquestes transformacions estan interrelacionades: les pressions econòmiques empitjoren les relacions de gènere i sexe, mentre que la cultura i la política proposen maneres de compensar-ho que són contradictòries. En aquestes condicions, no n'hi ha prou a aplicar el mateix remei.

Els debats del #MeToo han revifat les qüestions sobre estratègia feminista. Tot seguit parlarem de les condicions que han fet possible que la imatge obscena i en barnús d'un productor de Hollywood, un clixé ja en l'època de Scott Fitzgerald, hagi desencadenat un fenomen polític de masses. En termes estratègics més generals, el #MeToo planteja la pregunta de com s'ha d'entendre el moment present d'una manera comparativa i històrica. Lin Farley, pionera en recerca feminista sobre l'assetjament sexual als Estats Units —es creu que aquest terme el van encunyar

³ Tot i que el debat actual ha posat l'èmfasi en les formes patològiques de la hipermasculinitat, bona part dels treballs més interessants han estat els que han versat sobre la intel·lectualitat i la sensibilitat. Vegeu, per exemple, la discussió de Kam Louie sobre les relacions canviants entre l'ideal masculí xinès de l'erudit cortès (*wen*), discret, amb bon gust i moderació, i l'heroi marcial (*wu*), a les obres *Theorizing Chinese Masculinity* (2002) i *Chinese Masculinities in a Globalizing World* (2015). En el primer text, Louie compara les concepcions de *wen* i *wu* amb l'èmfasi dels grecs i romans en el cos i la ment, i suggereix que la cultura jueva, com en la tradició xinesa més primerenca, posava l'accent a la part intel·lectual (p. 4). Una obra pionera en el camp de les masculinitats hegemòniques és la del sociòleg australià R. W. Connell

(per analogia amb l'assetjament racial) el grup de dones que ella va convocar a Cornell l'any 1974 per parlar de la vida al lloc de treball— va fer una aportació convincent amb una anàlisi de les opinions dels homes i les experiències de les dones en què s'identificaven dues funcions clau. En les feines considerades tradicionalment «per a dones» —feines de cambrera, dependenta o secretària— l'assetjament sexual per part dels homes en una posició superior estava dirigit a reprimir les dones. En els sectors no tradicionals —Farley parla d'agents de policia, caps de vendes a l'engròs, arquitectes tècniques— les bromes sexuals i l'assetjament estaven pensats per excloure-les.⁴ Però aquest estudi, que es va fer en homes nascuts entre el 1930 i el 1940, encara és vàlid per als homes de mig segle més tard, ara que les dones ocupen el cinquanta per cent de la majoria de professions i la seva presència és generalitzada en posicions de lideratge en el sector privat? Ha canviat l'equilibri entre «reprimir» i «excloure» les dones? Hi ha hagut retrocés, però també progrés? Encara funciona l'assetjament com a forma sexista d'instaurar la disciplina al lloc de treball o bé és residual? Els patrons racials han experimentat algun canvi?

Aquestes preguntes no són només per a una anàlisi, sinó també per a una estratègia. Com es pot abordar l'assetjament sexual de manera efectiva si no s'adrecen les qüestions precàries que hi interfereixen? En enquestes fetes a dones nord-americanes que treballen al sector del menjar ràpid, per exemple, un terç de les afroamericanes i llatines afirmen que l'assetjador ha alterat la seva feina, mentre que la proporció és d'un quart per a les dones blanques. A més, hi ha més probabilitats que les dones de color rebin represàlies si proven de denunciar l'assetjament, mentre que les treballadores llatines —molt més que les dones negres— diuen que han hagut de callar i suportar-ho per mantenir la feina.⁵ El seu silenci no només ve imposat per la dominació masculina, sinó també per l'estat institucionalitzat d'ansietat que impera entre els immigrants indocumentats, en què les pressions econòmiques i l'estatus civil d'inseguretat concorren amb l'opressió de gènere per debilitar els drets a la integritat corporal, a més d'eleva els temors domèstics. La

⁴ Lin FARLEY: *Sexual Shakedown: The Sexual Harassment of Women in the Working World*, Nova York, pp. xi-xii, 52-53, 1978. El projecte de recerca de Farley sobre l'assetjament sexual al lloc de treball va rebre el suport de l'Organització Nacional per a les Dones (NOW, per les sigles en anglès), la Comissió de Drets Humans de Nova York i *The New York Times*, en què l'article d'Enid NEMY titulat «Speak-Out against Sexual Harassment» sobre el grup del 1975 a Cornell va generar una allau de correspondència (p. xii)

⁵ Hart RESEARCH: «Key Findings from a Survey of Women Fast-Food Workers», 5, octubre de 2016

perspectiva comparativa també permet contrastar les estratègies feministes en un marc internacional. Mentre les preocupacions dels Estats Units s'han centrat en l'assetjament a la feina i l'educació, els nous moviments de Llatinoamèrica s'han fixat en la violència de gènere, i els de l'Europa del sud, en la precarietat econòmica, sexual i de la migració.

Quins aspectes dels vells feminismes s'haurien de qüestionar i amb quins arguments? Fins a quin punt els nous feminismes reproduïxen o trenquen amb els vells? En aquest article intentarem definir els paradigmes que han regit la pràctica fins ara i sospesar-ne la idoneïtat en el marc de la situació a la primera meitat del segle XXI. La perspectiva és internacional, ja que seria egocèntric basar la investigació en l'experiència d'un sol país sense preguntar-se com es relaciona amb el progrés en altres llocs. Com es poden abordar de manera analítica les varietats incomptables del feminisme que hi ha avui al món? En general, no hi ha dubte que la forma hegemònica —la política feminista amb el programa més influent, la infraestructura més professional i els millors recursos— continua essent l'acumulació de pràctiques, campanyes, disseny de polítiques i recerca que s'engloben sota l'epígraf de «feminisme global». En l'àmbit internacional, té un paper primordial a l'hora d'establir punts de referència i organitzar els fluxos de fons procedents de donacions d'empreses i de departaments responsables de l'ajuda exterior per a projectes de dones a tot el món. El 1995 aquest feminisme va crear un programa sofisticat, la Plataforma d'Acció de Pequíni va articular un conjunt de processos per supervisar-ne el progrés. No hi hauria d'haver cap avaluació de l'estratègia feminista contemporània que ignores aquest estrat; si realment és hegemònic, tots els altres feminismes es defineixen, en part, per la relació que hi mantenen. Alhora, el feminisme global va prosperar durant el moment àlgid de poder dels Estats Units, i els models i l'expertesa d'aquest país n'han orientat la pràctica; és a dir, per entendre'ls, cal comprendre la relació que tenen l'un amb l'altre. Amb aquest objectiu, és raonable que primer tinguem en compte el caràcter del feminisme dominant, la lògica estratègica del seu programa i la interrelació que manté amb les institucions que governen els Estats Units.

1. TRES PERSPECTIVES

Com cada vegada que el feminisme està a punt d'entrar en auge —en les dècades del 1970, 1840, 1860 i 1900—, el moviment de les dones de finals de les dècades de 1960 i 1970 es mantenia fort gràcies a una onada més àmplia de lluites que van impregnar-ne el llenguatge i van contribuir a donar forma als seus horitzons. En

cadascuna d'aquestes conjuntures, les tensions creixents del règim de reproducció predominant, amb una divisió del treball, rols de gènere i normes de comportament específics, coincidia amb les contradiccions com més anava més intenses del règim de l'acumulació. Durant la dècada del 1960, el boom de la postguerra als països capitalistes avançats estava a punt d'arribar al límit, al mateix temps que al sud esclatava una insurgència tonificant, malgrat que fos breu, de l'esquerra internacional; des de Llatinoamèrica a la Indoxina, es tractava d'una «revolució dins de la revolució» que va portar el bloc comunista al caos, i que va estar acompanyada pel moviment massiu pels drets civils als Estats Units. La rebel·lió de les dones joves contra els rols assignats sota l'ordre patriarcal de la Guerra Freda tenia aquest teló de fons revolucionari: l'accés a l'ensenyament universitari no feia més que intensificar el contrast entre els seu futur i el dels seus germans, al mateix temps que nous mètodes d'anticoncepció obrien el camí per a l'experimentació sexual sense por a l'embaràs, i el creixement de la mà d'obra oferia la possibilitat d'autonomia financera i social, és a dir, d'escapar de la dependència material a l'home.

Això explica el radicalisme explosiu de l'alliberament de les dones dels primers temps, un moment en què es podien albirar la fi de la família nuclear i la transformació revolucionària de l'educació infantil i la sexualitat. L'abast del desenvolupament humà oferia una multitud d'alternatives sistèmiques; encara que les antropòlogues feministes haguessin malinterpretat alguns detalls del col·lectivisme democràtic de les cases segregades per sexe dels indis iroquesos o el grau de llibertat sexual dels habitants de les illes Trobriand, tenien raó quan ho reivindicaven com a prova que les relacions reproductives es podien estructurar en línies radicalment diferents. Les relacions podien ser socials, flexibles i igualitàries, en lloc de la divisió del treball per gènere que era radicalment asimètrica i que marcava la pauta en les famílies nuclears del capitalisme modern. Els editors de *No More Fun and Games*, una revista alliberadora dels primers temps, van escriure: «Tenim davant nostre la necessitat i la tasca d'emprendre una verdadera revolució social».⁶ Segons el Combahee River Collective, «l'alliberament de tots els pobles oprimits exigeix la destrucció dels sistemes politicoeconòmics del capitalisme i l'imperialisme, així com també del patriarcat», tot i que «una revolució socialista que no sigui també feminista i antiracista» tampoc no en garanteix l'alliberament. Les feministes radicals, i també les socialistes, dels Estats Units van fer una crida per enderrocar

⁶ EDITORIAL: «What Do You Women Want?», a *No More Fun and Games: A Journal of Female Liberation*, 2, febrer de 1969

les estructures existents. Les autores d'un manifest declaraven: «Totes les institucions d'homes i dones deriven del sistema de rols masculí-femení i totes són opressives»; «s'ha d'erradicar el matrimoni».⁷ L'assaig de Kate Millett «Sexual Politics», a *Notes from the Second Year*, reivindicava la fi de «la família patriarcal possessiva». Shulamith Firestone, a «Love», clamava per la «destrucció d'institucions que han creat el problema» i «la reconstrucció revolucionària de la societat d'una manera que permeti que l'amor es desenvolupi de forma natural (alegrement) com un intercanvi de riquesa emocional entre iguals». El Redstockings Manifesto proclamava: «Els interessos de la dona més pobra i brutalment explotada també defineixen els nostres». Segons una anarcofeminista, «[E]l feminisme no vol dir que les dones tinguin poder empresarial ni que siguin presidentes, sinó que no hi hagi ni poder empresarial ni presidents».⁸

Però, almenys als Estats Units, aquest només era un cos de pensament dels tres que hi havia sobre l'estatus de la dona i la crisi de l'ordre de la postguerra. Abans de l'alliberament de la dona, la perspectiva més influent era el model d'igualtat d'oportunitats i antidiscriminació, que se centrava en el treball i l'educació. Les administracions de Kennedy i Johnson van adoptar aquesta línia, plantejada per una generació més vella de funcionaris del Departament de Treball, activistes pels drets de les dones i sindicalistes a temps complet, amb la intenció que més dones —«un gran recurs per explotar», segons Johnson— s'animessin a entrar en un mercat laboral restringit. Al principi, els defensors d'això es van centrar en la igualtat salarial, però quan es va aprovar la Llei de drets civils de 1964, el títol VII de la qual prohibia la discriminació a la feina per raons de sexe i raça i establia la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals per resoldre aquests assumptes, aquest marc es va convertir en el focus d'atenció principal.⁹

⁷ Barbara SMITH, Beverly SMITH i Demita FRAZIER: «The Combahee River Collective Statement», abril de 1977; «The Feminists: A Political Organization to Annihilate Sex Roles», a *Women's Liberation: Notes from the Second Year: Major Writings of the Radical Feminists*, Nova York, 1970, p. 117

⁸ MILLETT: «Sexual Politics» i FIRESTONE: «Love», a *Women's Liberation: Notes from the Second Year*, pp. 112, 27, 113; Peggy KORNEGGER: «Anarchism: the Feminist Connection», *Second Wave*, primavera de 1975

⁹ El «sexe» només es va incorporar al projecte de llei que prohibia la discriminació per raons de «raça, color, credo o país d'origen» en l'últim moment mitjançant el filibusterisme a la Cambra de Representants, però la qüestió de la igualtat d'oportunitats tenia un suport tan ampli de l'establishment dels Estats Units que igualment s'hi hauria inclòs la dona en algun moment de la dècada dels seixanta

Si bé les activistes alliberistes insistien que calia derrocar les estructures existents, l'enfocament de l'antidiscriminació pretenia incorporar-hi les dones. Era una estratègia legalista, ja que es donava autoritat als tribunals pel que fa a les relacions de gènere. Qualsevol persona que patís discriminació a la feina podia presentar càrrecs a la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals regional corresponent, que investigaria la denúncia i, si fos justificada, provaria d'arribar a un acord amb l'empresari. Si això no funcionava, es presentava una demanda contra l'empresa al jutjat civil, i l'àrbitre final era el Tribunal Suprem. L'Organització Nacional per a les Dones (NOW, per les sigles en anglès), fundada el 1966 per Betty Friedan i altres per estimular la Comissió, encarnava aquest objectiu integracionista —«fer que les dones participin plenament en la societat nord-americana establerta».¹⁰ Quan Nixon va afegir mesures de discriminació positiva a la maquinària antidiscriminatòria en la dècada dels setanta, i el sistema es va estendre a l'educació sota els auspicis del títol IX i l'Oficina dels Drets Civils del Departament d'Educació, NOW i les organitzacions germanes també se'n van aprofitar.

La tercera perspectiva estratègica sobre l'estatus de la dona la van formular els pensadors neoliberals agrupats a l'entorn de Milton Friedman a la Universitat de Chicago. Si bé alguns membres de la Mont Pèlerin Society tenien idees profundament reaccionàries sobre qüestions socials, la delegació nord-americana tenia un gran afany per posicionar-se a favor del progrés i contra «obstacles» antiquats —com ara sindicats i burocràcia, per descomptat, però també contra la intolerància i els prejudicis racista, sexista i homofòbic— per a un bon funcionament del mercat lliure. A *The Economics of Discrimination*, l'alumne brillant de Friedman, Gary Becker, va demostrar, mitjançant un munt de càlculs de poca utilitat, que la discriminació perjudicava econòmicament els que la perpetraven —no només les

¹⁰ ORGANITZACIÓ NACIONAL PER A LES DONES: «Statement of Purpose», 29 d'octubre de 1966. Algunes de les dones involucrades havien estat membres actives de les organitzacions feministes del Front Popular en l'era pre-McCarthur de la dècada dels quaranta, com les 250.000 dones del Congrés de Dones Americanes, la delegació estatunidenca de la Federació Democràtica Internacional de Dones dirigida per la Unió Soviètica; la mateixa Friedan havia estat redactora del diari *UE News* del Sindicat de Treballadors de la Indústria Elèctrica. Vegeu Daniel HOROWITZ: *Betty Friedan and the Making of The Feminine Mystique: The American Left, the Cold War and Modern Feminism*, Amherst, 1998, pp. 126-127, 250-251. Per apreciar les semblances (per dir-ho suau) entre fragments de l'obra de FRIEDAN: *Feminine Mystique* i textos anteriors de col·legues feministes com Betty Millard i Elizabeth Hawes, vegeu pp. 127-131; i Kate WEIGAND: *Red Feminism: American Communism and the Making of Women's Liberation*, Baltimore, 2001, pp. 67-96

víctimes—, i que un mercat que no discriminés sempre seria més eficient. Tot i que ho va escriure pensant en els afroamericans, Becker defensava que aquest marc també es podia aplicar a la discriminació per sexe: donar feina a les dones era beneficiós econòmicament.¹¹

Conseqüentment, els economistes de Chicago i la direcció de l'Organització Nacional per a les Dones estaven d'acord en dues qüestions clau: treball i família. Per als neoliberals, tal com va explicar Friedman, la família era «la unitat social bàsica» —de fet, era un baluard contra el socialisme— i la cura dels fills havia de continuar sent una responsabilitat dels pares.¹² Per a Becker, la família nuclear era la posició òptima, no només per a la producció i l'atenció diària de les criatures, sinó també per a una sèrie de «béns» —salut, felicitat, estima, seguretat, gaudi sexual—, que «es produeixen i consumeixen més eficientment en família».¹³ La declaració fundacional de l'Organització Nacional per a les Dones esperava amb cautela que les dones poguessin conciliar el matrimoni i la maternitat amb una carrera professional, amb l'ajuda de serveis per a l'atenció a la infància. Per contra, les alliberistes preveïen una ruptura radical amb la llar de família nuclear i la reintroducció generacional de les normes de gènere, que s'havia de substituir per acords comunitaris de tipus experimental i prestacions socials d'alta qualitat. Es van basar en els experiments col·lectivistes de revolucionàries que les precedien, com les cuines de barri creades per dones parisenses l'any 1848, els dissenys constructivistes russos d'habitatge social flexible, guarderia comunitària i pedagogia radical, i les relacions no possessives traçades per Alexandra Kollontai i Simone de Beauvoir.

Pel que fa a l'ocupació, tant els neoliberals com l'Organització Nacional per a les Dones estaven a favor de l'enfocament legalista i antidiscriminatori. Les allibe-

¹¹ Gary BECKER: *The Economics of Discrimination*, Chicago, 1971 [1957], pp. 19 i 153; a partir de la tesi doctoral de Becker, dirigida per Milton Friedman i Harold Lewis

¹² Vegeu Milton FRIEDMAN: «The Role of Government in Education», a Robert Solo (ed.): *Economics and the Public Interest*, Rutgers, NJ 1955; i «Day Care: The Problem», *National Review*, 8 de juliol de 1988

¹³ Gary BECKER: *A Treatise on the Family*, edició ampliada, Cambridge, Massachusetts, 1991 [1981], p. 61. Els membres de la família podien maximitzar la producció mitjançant la divisió del treball, ja que cadascun d'ells podia centrar la seva inversió en capital humà, en activitats orientades tant al mercat com a la llar. A causa de la discriminació dels homes, els salaris més baixos i el seu rol biològic com a mares, històricament, les dones havien gaudit d'un avantatge comparatiu en la productivitat de la llar, tot i que això podria canviar amb la disminució de les taxes de fertilitat i l'augment de la inversió en capital humà orientat al mercat de les dones. Malgrat que la divisió del treball encara seria raonable, no s'ha de relacionar amb el sexe necessàriament (pp. 78-79)

ristes no menyspreaven les millores graduals. En aquest sentit, les editores de *No More Fun and Games* declaraven: «És inhumà i cruel titllar de “reformista” tot allò que alleugereixi el patiment», però elles esperaven que només fos un mitjà per a una finalitat transformadora.¹⁴ Per a elles, la raó per la qual les dones entraven al mercat laboral no era només aconseguir una certa autonomia individual —per escapar de la monotonia de la feina de casa, agreujada per la dependència econòmica d’una parella sexual—, sinó també proporcionar una base més forta per a l’organització col·lectiva. Les feministes per la igualtat d’oportunitats veien la participació al mercat del treball com un fi en si mateix, sobretot quan implicava pujar més amunt en l’escala laboral. Per als neoliberals, la justificació era treure’n el màxim de profit. A diferència de les feministes per la igualtat d’oportunitats, s’oposaven a la legislació sobre la igualtat salarial basant-se en el fet que negava a les dones la llibertat de competir amb un sou més baix, cosa que suposaria un cost per als empresaris que volguessin continuar contractant homes; per contra, les empreses que no discriminessin gaudirien dels beneficis de mà d’obra més barata.

Aquestes afinitats van esdevenir més evidents quan la marea revolucionària de finals dels seixanta va minvar, les autoritats federals i les fundacions filantròpiques van aprofitar el seu pes per donar suport al sistema antidiscriminatori i el feminisme nord-americà va iniciar el seu llarg camí per les institucions. En relació amb l’atenció a la infància, l’Organització Nacional per a les Dones va passar a defensar els sistemes de crèdit fiscal i de cupons, que només eren una variant de les propostes de Friedman i que donaven la «llibertat» als pares de comprar el seu propi paquet de guarderia, de manera que, tal com va dir Nixon, ajudava «a consolidar la família en la posició que li pertoca com a pedra angular de la nostra civilització».¹⁵ A mesura que l’economia nord-americana es transformava sota els mandats de Carter, Reagan, Bush i Clinton —austeritat econòmica, antisindicalisme, interessos d’accionistes, fàbriques deslocalitzades, sector financer liberalitzat, deute d’alt risc—, la resposta de les feministes del corrent dominant va ser simplement exigir que hi poguessin tenir una participació més gran: més dones a la cúpula de les cinc-centes empreses de *Forbes*, les quals no desincentivaven la deslocalització.

Els neoliberals de Chicago discrepaven fortament de les feministes a favor de l’antidiscriminació per la qüestió de la discriminació positiva, perquè es tracta-

¹⁴ «What Do You Women Want?», p. 5

¹⁵ Richard NIXON: «Veto of the Economic Opportunity Amendments of 1971», lloc web de l’American Presidency Project; FRIEDMAN: «The Role of Government in Education»

va d'una llei governamental que obligava a produir resultats distorsionats. Però el que podríem anomenar neoliberalisme existent —la pràctica de les empreses compromeses amb els interessos dels accionistes— es va adonar dels avantatges de la promoció activa de les dones i les minories. Per als departaments de recursos humans i relacions públiques, els objectius i els calendaris per a la discriminació positiva donaven una pàtina progressista a la imatge de l'empresa sense cap cost addicional; els informes d'autoavaluació que exigia la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals van ser un baluard contra els litigis. Les empreses i institucions van començar a adoptar objectius de discriminació positiva voluntàriament i Reagan no s'hi va oposar. Amb la globalització, la «diversitat» va esdevenir un valor del capitalisme. Les consultores de gestió d'empreses com McKinsey van agafar la batuta, i animaven els directors a incloure els objectius de posar les dones al consell de direcció, mentre repetien com lloros el lema neoliberal: «No només és bo per a la igualtat de gènere, sinó que es tracta d'una economia intel·ligent».

2. ELS ORÍGENS DEL MODEL ANTIDISCRIMINACIÓ

El fet més sorprenent del marc antidiscriminació com a estratègia feminista era que el seu punt de partida no tenia en compte les necessitats de les dones.¹⁶ El model es va dissenyar originalment com un projecte d'enginyeria social per neutralitzar una revolta creixent dels afroamericans contra la seva posició subordinada dins d'una configuració de classe i raça que no existia al Nou Món, i encara menys a la resta del món.¹⁷ Els estudis crítics més exhaustius, principalment d'historiadors

¹⁶ Les dones negres van lluitar àrduament durant molt de temps per la dessegregació —així com també per l'habitatge, la salut, la justícia, els llocs de treball i les escoles—, i es van beneficiar de l'abolició de les lleis Jim Crow de segregació racial. Tot i això, tal com s'analitza a continuació, la llei antidiscriminació no les va reconèixer com a tals, i per a qüestions judicials s'exigia que fossin «dones» o «negres», però no totes dues coses alhora

¹⁷ Les plantacions d'esclaus dels europeus, situades a milers de quilòmetres del país d'origen, eren alienes a l'ordre social de la metròpolis. Al Carib, els negres constituïen una proporció prou gran de la població per lluitar pel seu propi govern sobirà. Potser l'equivalent al nou món més proper als EUA com a antiga societat de plantacions d'esclaus era el Brasil. Però allà, a diferència de la ideologia implacable del WASP (blanc, anglosaxó i protestant) de la supremacia blanca nord-americana, la classe terratinent era el fruit de segles de mestissatge. En contrast amb el dinamisme despietat del capitalisme industrial nord-americà, el Brasil presentava una economia agrària estancada, en què era relativament freqüent trobar esclaus en una situació de semilibertat vivint en la pobresa, especialment les dones i els nens mulats. El resultat de la manumissió va ser que, vint anys abans de l'abolició oficial de l'esclavitud, gairebé la meitat de la població brasilera estava formada per negres i mulats lliures, alguns dels quals eren propietaris d'esclaus. L'opressió racial de l'època postabolició es va caracteritzar

negres, han fet molt per desmuntar el «relat principal» del moviment pels drets civils que es troba «en recorreguts pel patrimoni, museus, rituals públics i llibres de text»; una narrativa establerta com el cànon i pilar bàsic per entendre la mateixa nació nord-americana.¹⁸ En aquest relat esbiaixat, el racisme es presentava com un problema residual del sud sobre el qual treballaven per corregir-lo les respectables autoritats federals i els pacients advocats de l'Associació Nacional per al Progrés de les Persones de Color (NAACP); les justes resolucions del Tribunal Suprem havien aconseguit tantes fites en aquest camí, que el moviment no-violent dirigit per l'Església va conduir a la fita màxima de la promulgació de les lleis de drets civils de 1964-1965. Aquesta narrativa no només exclouia les demandes de redistribució del moviment pels drets civils (llocs de treball i habitatge), els guetos del nord, les denses xarxes locals d'autodefensa dels negres del sud i tradicions polítiques més radicals, com la solidaritat amb el tercer món, l'autodeterminació o la reforma agrària;¹⁹ sinó que també obviava els objectius estratègics de les administracions federals i el context internacional en què operaven.

A partir dels anys quaranta, les autoritats federals van tractar la qüestió dels drets civils amb un ull fixat en la posició d'Amèrica com a líder del món lliure i, l'altre, en la necessitat de vots blancs i del sud. El precursor i model de la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals de la Llei de drets civils va ser el Comitè de pràctiques laborals justes, establert en temps de guerra a partir d'un decret presidencial de Roosevelt el 1941 —mentre els Estats Units s'acostaven a l'enfrontament bèl·lic contra el Japó—, per frenar una protesta de 10.000 afroamericans a Washington que exigien la dessegregació en les forces armades i en els llocs de treball per als negres en les pròsperes indústries de defensa.²⁰ (La propaganda militar

per la informalitat i la correlació il·legal de ser blanc o negre amb l'estatus socioeconòmic, en contrast amb les rígides prohibicions legals i les restriccions espacials de les lleis de Jim Crow. Als Estats Units, els afroamericans, que representaven entre el 12 i el 15 per cent de la població, eren insuficients per imposar la concessió de drets sense l'ajut d'aliats, alhora que el flux permanent d'immigrants provinents de l'antic món aixafava els seus plans laborals. Al mateix temps, eren massa nombrosos i, després de la ideologització del color de la pell i les brutalitats de l'esclavitud, eren massa diferents culturalment perquè s'absorbissin de la mateixa manera que la massa de nous europeus

¹⁸ Jacquelyn DOWD HALL: «The Long Civil Rights Movement and the Political Uses of the Past», *Journal of American History*, març de 2005, pp. 1 i 233

¹⁹ Charles PAYNE: *I've Got the Light of Freedom: The Organizing Tradition and the Mississippi Freedom Struggle*, Trenton, Nova Jersey, 2007, p. xiii

²⁰ Roosevelt, tot i que va admetre que la investigació *post facto* de la Comissió sobre les pràctiques de contractació racistes a Boeing, Standard Steel, etc., havia estat ineficaç, va defensar amb fermesa la segregació en l'exèrcit nord-americà durant la Segona Guerra Mundial

japonesa va ser responsable de gran part de la seva política panasiàtica de revoltes contra el domini colonial blanc.) Durant la Guerra Freda, el Departament d'Estat va assumir el lideratge per empènyer una reforma dels drets civils. Els funcionaris es queixaven que les imatges de linxaments i altres atrocitats de les lleis de Jim Crow, que emplenaven les portades dels diaris de Moscou i la premsa anticolonialista, eren «un regal per al comunisme mundial». La sentència del cas Brown contra el Consell d'Educació va ser reivindicada pel Comitè nacional republicà com una de les múltiples cares de «l'atac multilateral contra el comunisme mundial» d'Eisenhower: «La igualtat humana a casa nostra és una arma de llibertat, perquè contribueix a garantir la causa del món lliure». A principis dels seixanta, Kennedy va passar a donar suport a la dessegregació quan van aparèixer unes imatges de televisió que van fer la volta al món d'uns policies blancs que obrien foc contra uns nens negres, ben vestits i en edat escolar, a Mississippí i Alabama, justament quan la Casa Blanca intensificava la intervenció militar al Vietnam. Des del Departament de Justícia, el seu germà Robert va resumir la decisió que es va prendre amb aquestes paraules: «Porteu-los al jutjat i traieu-los del carrer».²¹

A curt termini, la maquinària antidiscriminació establerta per la Llei de drets civils de 1964 va semblar un fracàs espectacular, tenint en compte la revolta que va esclatar als guetos del nord (Harlem, Watts, Newark i Detroit). Malgrat l'avenç històric de la formalització de la igualtat i la prohibició legal de la segregació, les barres de classe, pobresa, atur i escoles i habitatges deteriorats van quedar intactes, fet que s'agreujava pel racisme sistèmic i l'assetjament policial. Els cossos de bombers formats només per blancs es quedaven amb els braços plegats mentre els guetos es cremaven. Les imatges de televisió dels tancs i helicòpters nord-americans que es van enviar per reprimir la població de Detroit evocaven un Vietnam en flames al cor dels Estats Units. Philip Randolph i Martin Luther King van reclamar un programa per a la llibertat (Freedom Budget) amb un pressupost multimilionari, una mena de Pla Marshall per als guetos del país. El 1967, el mateix King va fer públic que s'oposava a la guerra del Vietnam. Els líders del Black Power van anar més enllà i van fer pinya amb els combatents antiimperialistes de tot el món. Com a reacció, Hanoi va rebre la lluita dels afroamericans com l'obertura d'un «segon front».²²

²¹ Mary DUDZIAK: *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy*, Princeton, 2000, 2a ed. 2011, pp. 3-4, 29, 109, 178-179. Dudziak ha examinat els arxius diplomàtics per proporcionar un relat indispensable sobre el context internacional de la reforma dels drets civils dels Estats Units

²² DUDZIAK: *Cold War Civil Rights*, p. 243

L'arma de doble tall de Nixon

El 1970, mentre la guerra a la Indoxina s'intensificava, Nixon va llançar un ambiciós projecte d'enginyeria social que tenia com a finalitat resoldre definitivament la «qüestió negra» nord-americana. Era una estratègia de doble tall, ja que implicava tant la integració com la coacció. L'objectiu era que la classe professional afroamericana s'expandís notablement —per reduir l'atur i impulsar el que Nixon va anomenar «capitalisme negre»—, al mateix temps que es reprimia la resta dels afroamericans.

El projecte integracionista comprenia un programa destacat de discriminació positiva, que establia objectius numèrics per a la contractació laboral de minories com a condició per rebre fons federals. Es desenvolupava a través del Departament de Treball, basant-se en la maquinària antidiscriminació de la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals.²³ Tot i que els funcionaris federals havien dissenyat la discriminació positiva en un marc pensat per als homes afroamericans, l'Administració Nixon la va ampliar ràpidament a les dones de tots els tons de pell quan les protestes feministes van acaparar titulars. El desembre de 1971, el Departament de Treball va afegir la categoria de «dones» a les de «negre, oriental, indi americà i americans amb cognom espanyol», especificades a l'ordre original de febrer de 1970.²⁴ Es va posar èmfasi en el compliment en matèria ideològica i de processos: el Departament de Treball va exigir a les empreses que demostrassin la seva bona fe presentant fites, calendaris i objectius de contractació raonables per a dones i minories, en lloc de resultats concrets. El 1972 Nixon va signar perquè s'aprovés una altra esmena, el títol IX, que prohibia la discriminació per sexe en totes les activitats educatives finançades pel govern federal.

Es va encarregar a l'Oficina dels Drets Civils del Departament d'Ensenyament, anàloga a la de la Comissió per la igualtat d'oportunitats laborals del Departament de Treball, que edités manuals de compliment i supervisés l'aplicació del títol IX.

Mentrestant, el flanc repressiu del projecte d'enginyeria social de Nixon va adoptar la forma retòrica de les «guerres» socials —guerra contra el crim, guerra

²³ L'esquema que obligava les agències federals a contractar minories es va desenvolupar sota el mandat de Lyndon B. Johnson, però va ser l'Administració Nixon que va dotar el programa de poder i el va estendre a les dones. El terme *discriminació positiva* va ser proposat per primer cop per un jove assistent el 1961 en un context bastant diferent: com a eufemisme per dissimular l'evasiva deliberada de Kennedy sobre els drets civils amb vista a les eleccions de mitjan de la legislatura de 1962, al mateix temps que es transmetia un esperit de «positivitat»: Terry ANDERSON: *The Pursuit of Fairness: A History of Affirmative Action*, Oxford, 2004, pp. 60-61

²⁴ ANDERSON: *Pursuit of Fairness*, pp. 133, 125, 134-135

contra les drogues— sota la bandera de la tolerància zero. Mitjançant el Departament de Justícia, els tribunals, el Servei d'Immigració i Naturalització, el sistema penitenciari i la policia, es van introduir mesures de repressió i empresonaments amb un focus racial a una nova escala. Això va implicar que es tractés tots aquells que no havien aconseguit entrar a la classe professional com un mal endèmic: la culpa dels que no van aprofitar la discriminació positiva era exclusiva dels mateixos negres o de la seva cultura poc avesada a treballar. Pel que fa al gènere, la vessant coercitiva del projecte de Nixon —la criminalització i l'empresonament— es va fer palesa en polítiques dirigides a dones pobres i en situació marginal, especialment a les comunitats de color. Es van imposar programes d'esterilització als consumidors de drogues i la recerca obligatòria de feina de les mares a l'atur. Les campanyes contra la violència domèstica i sexual es van posar sota la tutela del sistema de justícia penal, i es van reformular com un problema de comportament individual d'homes murrís que s'hauria d'afrontar mitjançant sentències més dures i més intervenció de la policia, en lloc de tractar-se com un problema social.

A les comunitats ja en guàrdia pel tractament racista de la policia, les lleis obligatòries d'arrest —i la possibilitat de deportació— van posar més impediments a les dones per denunciar els homes violents.²⁵

El model antidiscriminació estès per Nixon encara conserva una hegemonia extraordinària als Estats Units, comparable només al de la mateixa Constitució. En termes racials, l'impacte de la seva política de doble tall va ser dramàtic. En una mateixa generació s'havia consolidat, per una banda, una nova elit afroamericana, amb una posició molt més important en política, empreses, mitjans de comunicació i educació; i, per l'altra, els més de dos milions de negres més pobres, la majoria dels quals eren homes, es podrien a la presó.²⁶ En relació amb el gènere, els orígens peculiars del model feminista antidiscriminació —derivat d'una estratègia concebuda per neutralitzar una minoria nacional rebel— el distingien dels programes per a la dona d'altres parts del món. Cal destacar que el

²⁵ La Llei de Clinton del 1994 sobre la violència contra les dones va tipificar la violència domèstica dins del codi penal. Vegeu Andrea SMITH: «Colour of Violence», *Meridians*, 2, vol. I, primavera de 2001; Ana Clarissa ROJAS DURAZO: «We Were Never Meant to Survive», a Incite!, ed., *The Revolution Will Not Be Funded: Beyond the Non-Profit Industrial Complex*, Cambridge, MA 2007, pp. 119-120

²⁶ Keeanga-Yamahtta TAYLOR: *From #BlackLivesMatter to Black Liberation*, Chicago 2016, pp. 4-9. Taylor ofereix una crítica contundent sobre aquestes qüestions del registre de l'Administració Obama

nou paradigma nord-americà es diferenciava dels dos «feminismes estatals» principals que havien sorgit a principis del segle XX com a respostes modernitzadores a la qüestió de la dona.

El més influent va ser el model socialdemòcrata, que va sorgir dels partits de masses dels inicis de la Segona Internacional. Va posar en primer pla la prestació col·lectiva de serveis d'atenció a la infància, cuina, habitatge, educació i salut, plena ocupació femenina i baixes de maternitat generoses; en resum, socialitzava l'àmbit laboral domèstic «privat» de les dones. De forma avantguardista, aquesta estratègia preveia l'abolició total de la família nuclear heteronormativa, a favor de la vida comunitària. Aquest model va guiar els programes que es van implementar, amb un impacte més o menys positiu, a Escandinàvia i als països socialistes i, a partir de llavors, es va exportar amb alguns canvis als partits i països del Tercer Món que s'havien independitzat feia poc i buscaven idees per al desenvolupament a la Unió Soviètica. També va ser influent entre els alliberistes, sobretot a Europa. En contrast amb aquest projecte d'ampliació de les prestacions socials, el model antidiscriminació era gairebé gratuït per a l'estat; els honoraris dels advocats els assumia la demandant i l'empresa per a la qual treballava.

L'altre «feminisme estatal» era eugenèsic: «Millorar la dona, millorar la raça». Va sorgir dels projectes competitius de modernització imperialista de la primera dècada del segle XX i va servir de guia per al treball de les primeres campanyes de control de la natalitat. Des dels anys cinquanta, aquest enfocament es va revitalitzar amb la teoria de la modernització dels Estats Units i arran dels conglomerats d'empreses farmacèutiques i gràcies als proselitistes de la Federació Internacional de Planificació Familiar, que rebien el suport de Rockefeller i el finançament de mil milions de dòlars de l'Agència dels EUA per al Desenvolupament Internacional. Els aliats de la Guerra Freda a Àsia i Amèrica Llatina estaven convençuts que la caiguda de les taxes de fertilitat era un mitjà per engegar la modernització, en lloc de ser-ne una conseqüència. El seu «impuls total» (en paraules de Nehru) estava dirigit directament en contra de les crides alliberistes pel dret a escollir de la dona. Les dones del Tercer Món es veien com a màquines de produir fills i els seus cossos s'havien de desactivar de manera barata i eficaç mitjançant campanyes d'esterilització massiva —sovint realitzades en condicions insalubres a canvi d'una petita recompensa en efectiu— o la implantació d'aparells «permanents» com el Dalkon Shield, un dispositiu intrauterí que era conegut perquè perforava la paret uterina (i que l'Agència dels EUA per al Desenvolupament Internacional va comprar en massa fins al 1975). Aquest DIU tenia l'avantatge que «una vegada aquest coi de cosa era dins, la pacient ja no podia canviar d'idea», segons va explicar Alan Guttmacher,

el president de planificació familiar.²⁷ El control de la població era un complement del feminisme antidiscriminació —l'un tractava les dones com a criadores i l'altre com a treballadores— i continuaria sent un front important per a la política d'ultramar dels Estats Units.

3. REFORÇOS INSTITUCIONALS

El control exercit per l'enfocament antidiscriminació sobre el feminisme dels Estats Units es basava en resultats tangibles. Durant els setanta es van implantar una sèrie de mesures d'igualtat d'oportunitats per a les dones en relació amb préstecs hipotecaris i de crèdit (1974), l'exèrcit (1975) i l'embaràs al lloc de treball (1978), amb el suport de les sentències del Tribunal Suprem per legalitzar l'anticoncepció (1972) i l'avortament (1973). Aquestes victòries van tenir molt a veure amb el suport de l'establishment liberal, sobretot, gràcies a la riquesa i l'experiència de les fundacions filantròpiques corporatives que van finançar la institucionalització del feminisme de l'antidiscriminació a partir dels anys setanta. Tal com va assenyalar Johanna Brenner, aquest va ser un dels contrastos més notables entre el feminisme de la «primera» i la «segona onada» dels Estats Units. Després de guanyar la votació del 1920, els defensors dels drets de les dones van quedar marginats políticament. En comparació, després dels avenços legislatius i socials dels anys setanta, les reivindicacions feministes es van «institucionalitzar i incorporar culturalment» cada vegada més, i el moviment independent d'agitació radical estava encapçalat per un poderós «lobby de dones» amb seu a Washington.²⁸ La seva riquesa i influència —acompanyades d'una presència ben notable a les universitats— el distingiria no només del feminisme de primera onada dels EUA, sinó també dels moviments de la resta del món. La institucionalització del moviment femení dels EUA no va ser un procés orgànic, tal com havia estat la burocratització dels sindicats. Es va impulsar des de fora amb la intervenció activa de les mateixes fundacions filantròpiques que havien tingut un paper important en la constitució

²⁷ Linda GORDON: *Women's Body, Woman's Right*, 2a ed., Nova York, 1990; sobre la despesa de l'Agència dels EUA per al Desenvolupament Internacional i Guttmacher, vegeu Matthew CONNELLY: *Fatal Misconception: The Struggle to Control World Population*, Cambridge, Massachusetts, 2008, pp. 290 i 205. Les alliberistes van denunciar la Federació Internacional de Planificació Familiar amb vehemència, i també van apuntar contra les campanyes eugenètiques que planificació familiar dirigia contra les dones pobres blanques i afroamericanes de la meitat oest i el sud dels Estats Units: Connelly, *Fatal Misconception*, pp. 117 i 208

²⁸ Johanna BRENNER: «The Best of Times, The Worst of Times: us Feminism Today», *NLR* 1/200, juliol-agost de 1993

de les lleis de drets civils i el finançament de l'Associació Nacional per al Progrés de les Persones de Color.

El resultat final va ser la implantació de l'enfocament antidiscriminació com la forma hegemònica de la política feminista, mentre que el «corrent principal» en què pretenia integrar les dones es va transformar en les polítiques neoliberals de Friedman per fer front a la llarga recessió econòmica. La Fundació Ford va ser un dels patrocinadors més importants, amb 200 milions de dòlars anuals per invertir en reformes socials i un equip de quatre-cents efectius que recorrien el país per trobar beneficiaris prometedors. A la dècada dels seixanta, Ford ja havia injectat milions de dòlars a les organitzacions negres i llatines radicals amb la convicció que el seu suport, tal com va explicar el seu president McGeorge Bundy al Congrés, encoratjaria les organitzacions joves a portar a terme projectes responsables i constructius, i els allunyaria dels camins disruptius i discordants; «Fem que el món sigui segur per al capitalisme», deia sardònicament Bundy. Això volia dir canalitzar les energies radicals cap a projectes legalistes dins del marc antidiscriminació.²⁹

La carrera de Bundy representava una sinècdoque per a la política de les fundacions filantròpiques, la caritat de les quals era una contrapartida per a les exempcions fiscals multimilionàries concedides a les seves empreses matrius. Era un membre patriòtic dels Boston Brahmin que havia fet d'assessor de seguretat nacional de Johnson des d'una línia dura —va impulsar l'escalada nord-americana al Vietnam i va donar suport a l'enviament dels *marines* a la República Dominicana— abans de traslladar-se a Ford. Bundy no veia cap contradicció entre els bombardejos estratègics a la Indoxina i el finançament de la reforma social dins del país: totes dues coses eren pel bé dels Estats Units. Segons va dir ell mateix a la National Urban League, «El nivell d'esforç —financer, polític i personal— necessari per destruir el racisme era «totalment comparable a l'esforç que ara fem com a nació al Vietnam».³⁰ Els mètodes de reclutament de la Fundació Ford eren molt professionals, una versió actualitzada dels que ja havien assajat i provat els jesuïtes. El personal de Ford seleccionava i preparava els possibles candidats per al

²⁹ Kai BIRD: *The Colour of Truth: McGeorge Bundy and William Bundy: Brothers in Arms*, Nova York, 1998, p. 393; en relació amb les declaracions de Bundy al Congrés, vegeu Joan ROELOFS: *Foundations and Public Policy: The Mask of Pluralism*, Albany, Nova York, 2003, p. 125

³⁰ *New York Times*, 3 d'agost de 1966, citat a BIRD: *Colour of Truth*, p. 380. Un estudi influent sobre les fundacions les va descriure com a «agències de planificació no oficials» per a un «sistema mundial cada vegada més interconnectat amb els Estats Units al centre»: Robert ARNOVE (ed.): *Philanthropy and Cultural Imperialism*, Bloomington, 1982, p. 17

moviment, convidant-los a sol·licitar subvencions, mantenint la perspectiva de llocs de treball, salaris i contactes, i oferint suport intel·lectual d'alt nivell. Si els projectes inicials tenien èxit amb resultats mesurables, es podrien desemborsar sumes més grans de diners.

Des de principis dels anys setanta, Ford injectava diners en comitès feministes antidiscriminació, les agendes dels quals coincidien amb les de la Fundació.³¹ El seu suport material va ser fonamental per proporcionar-los una base institucional ben dotada de recursos, que feia que les seves representants poguessin sortir de l'agitació de la primera línia als centres de dones, butlletins informatius editats en massa, llibreries, guarderies i refugis per a dones maltractades, per accedir a oficines amb vistes i aire condicionat a Washington DC o Manhattan, amb el suport de centres de recerca exclusius a les millors universitats.³² A finals dels anys setanta, una flotilla d'organitzacions feministes del corrent dominant havia obert oficines a la capital, amb llobbistes a temps complet que es van convertir en el cap i les mans del moviment quan el tumult dels inicis va començar a minvar.³³ Dins de l'esfera política i social propera al govern podien fer pressió sobre els funcionaris, col·locar membres als comitès consultius federals, fomentar les relacions amb els membres del Congrés i presentar les conclusions de la seva recerca als legisladors. L'Organització Nacional per a les Dones, amb les seves delegacions locals, va servir

³¹ Richard MAGAT: *The Ford Foundation at Work: Philanthropic Choices, Methods and Styles*, Nova York, 1979, pp. 185-186

³² Entre els projectes finançats per la Fundació Ford, ara hi havia el Fons de Defensa i Educació Jurídica, l'Assemblea Política Nacional de Dones, el Centre d'Estudis de Polítiques de la Dona, el Fons per a la Defensa Jurídica de les Dones, el Centre Nacional de Dret de la Dona i el Projecte de drets de les dones de la Unió Americana per les Llibertats Civils (ACLU), així com la Lliga Nacional pels Drets a l'Avortament i la Coalició Nacional contra la Violència Domèstica. Vegeu Kristin Goss: *The Paradox of Gender Equality: How American Women's Groups Gained and Lost their Public Voice*, Ann Arbor, 2013, p. 55; Joyce GELB i Marian Lief PALLEY: *Women and Public Policies: Reassessing Gender Politics*, 3a ed., Charlottesville, Virginia, 1996, pp. 30-32

³³ La relació entre les feministes de Washington i els seus patrocinadors empresarials o del govern no va escapar de les tensions. El 1985 la Coalició Nacional contra la Violència Domèstica va anul·lar una subvenció d'un milió de dòlars per a cinc anys de Johnson & Johnson, com a protesta per les inversions de l'empresa a Sud-àfrica; uns quants anys abans, la Coalició havia retornat 400.000 dòlars del finançament del Departament de Justícia quan els funcionaris van intentar impedir que l'organització publicqués un fulletó sobre maltractaments lèsbics. Vegeu Jennifer Leigh DISNEY i Joyce GELB: «Feminist Organizational "Success": The State of US Women's Movement Organizations in the 1990s», *Women & Politics*, 4, vol. XXI, 2000, p. 65. Vegeu també Maryann BARAKSO: *Governing NOW: Grassroots Activism in the National Organization for Women*, Ithaca, 2004, p. 60

de corretja de transmissió per encarrilar les activistes perquè fessin campanyes antidiscriminació i reorientar el moviment de les dones cap a l'establishment polític. La batalla inútil per una esmena de la igualtat de drets a la Constitució —que no era estrictament necessària, atès que els drets de les dones nord-americanes ja estaven formalment protegits per la catorzena esmena—, va deixar l'Organització Nacional per a les Dones carregada de diners i contactes polítics.³⁴ Als anys noranta, el finançament de les fundacions per al feminisme nord-americà del corrent dominant se situava per sobre dels 60 milions de dòlars a l'any, cosa que li proporcionava un enorme avantatge respecte de les línies més radicals, tant a casa com a l'estranger.³⁵

Naturalment, els patrocinadors exigien un preu. Els nous grups que cercaven subvencions es van orientar cap al treball, ja sigui mitjançant accions de discriminació positiva —ajudant dones individualment, especialment les joves, de color, desfavorides o procedents de països desfavorits a prosperar dins del sistema—, o bé accions de justícia penal, com la cooperació activa amb la policia, els tribunals i les autoritats d'immigració. Els fons de la fundació i les ajudes estatals van restablir la cultura interna de les organitzacions del moviment.³⁶ Calia deixar de banda les discussions estratègiques més àmplies, les campanyes més radicals i els programes d'educació popular per dedicar temps als processos burocràtics laboriosos de sol·licitud de l'estatus d'organització sense ànim de lucre, redactar descripcions de llocs de treball, contractar assegurances i adoptar estructures pseudocorporatives, com ara un director executiu, un consell directiu, comptables professionals, relacions públiques o recaptadors de fons. Un cop les militants s'havien transformat en funcionàries assalariades, la por de perdre els mitjans de subsistència va donar lloc a un conservadorisme i una autocensura creixents.³⁷ La preferència de les fundacions

³⁴ Sobre la sentència del Tribunal Suprem en relació amb la catorzena esmena, vegeu: Myra Marx FERREE i Beth HESS: *Controversy and Coalition: The New Feminist Movement across Four Decades of Change*, 3a ed., Nova York i Londres, 2003, capítol 6

³⁵ Vist en retrospectiva, la «reacció antifeminista» dels anys vuitanta sembla menys significativa pel creixement del *lobby* femení: no només es va disparar el finançament de les fundacions corporatives per a organitzacions feministes durant aquest període, sinó que els grups feministes van predominar en les compareixences davant del Congrés, molt per sobre dels antifeministes com Phyllis Schlafly, amb una proporció de cinc a un: Goss, pp. 80-82

³⁶ Theda SKOCPOL: *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*, Norman, Oklahoma, 2003, pp. 206-209

³⁷ Una feminista llatina, per exemple, va desistir de fer públiques les agressions sexuals per part d'agents d'immigració o de fer campanyes d'oposició a les propostes en contra de fer servir la llengua espanyola en època electoral, per por de perdre l'estatus d'organització sense ànim de lucre: Ana Clarissa ROJAS DURAZO: «We Were Never Meant to Survive», dins *The Revolution Will Not Be Funded*, pp. 114, 117

per projectes nous va contribuir a una segmentació més profunda de la pràctica feminista, amb grups de campanyes que es trobaven sota pressió per promoure la seva especialitat com un producte de venda exclusiu amb el seu propi «nínxol organitzatiu». En lloc d'aplegar diferents comunitats de dones, com esperaven fer els primers moviments, els processos de sol·licitud van promoure una competició entre uns i altres per aconseguir fons dels patrocinadors.³⁸ Més endavant, aquests processos, coneguts com *onegeització*, van esdevenir comuns a tot el món.

Credencials acadèmiques

L'esperit radical d'alliberament de les dones va trobar un lloc a les universitats, on la institucionalització va seguir un rumb diferent. A partir de mitjans dels anys seixanta, els cursos d'història de la dona van començar a sorgir espontàniament als Estats Units, aprofitant l'experiència dels estudis d'història negra del moviment pels drets civils i la pedagogia radical de les escoles d'estiu de Mississipí. El 1971 l'organització Feminist Press en tenia sis-cents, la majoria dels quals encara eren marginals i sense acreditar.³⁹ La riquesa de les fundacions filantròpiques tornava a tenir un paper crucial. Aprofitant-se d'allò que havien après del treball sobre estudis negres als anys seixanta, la multimilionària intervenció de Ford va tenir com a objectiu una professionalització sistemàtica del sector: subvencions per a projectes postdoctorals, a més de finançament per a centres d'investigació per a dones de les millors universitats (Stanford, Berkeley, Wellesley, Brown, Duke i Arizona).

El 1975 la Fundació va organitzar el llançament de *Signs*, una revista feminista interdisciplinària, i el 1977 va ajudar a fundar l'Associació Nacional d'Estudis sobre la Dona i el Centre Nacional de Recerca sobre la Dona, dirigit per l'exmembre de Ford Mariam Chamberlain.⁴⁰ Als anys vuitanta la Fundació va evolucionar cap al

³⁸ Vegeu-ne una explicació eloqüent a Goss: *Paradox of Gender Equality*, pp. 145-146. En relació amb el «nínxol organitzatiu», vegeu Disney i Gelb: «Feminist Organizational "Success"», p. 50

³⁹ Catharine STIMPSON i Nina Kressner COBB: *Women's Studies in the United States: A Report to the Ford Foundation*, Nova York, 1986, p. 4. L'organització Feminist Press es va fundar el 1970 amb 100 dòlars de capital, un col·lectiu editorial voluntari i un garatge que servia de magatzem, després que se'n fes una menció breu al butlletí de l'alliberament de la dona de Baltimore i causés una resposta entusiasta; va jugar un paper clau en la reimpressió d'obres perdudes d'autores rebels. El 1972 Press Feminist va rebre 600.000 dòlars de Ford per a una sèrie impresa sobre el treball femení, i va ser la primera de moltes subvencions a gran escala per a material didàctic feminista. Vegeu Florence HOWE: *A Life in Motion*, Nova York, 2011, pp. 279-310

⁴⁰ En total, Ford va proporcionar 22 milions de dòlars del total de 36.000 milions dels fons filantròpics per a estudis sobre la dona entre el 1972 i el 1992, com a complement dels recur-

feminisme de corrent dominant, que constituïa el pla d'estudis central del grau universitari. A principis dels noranta, la seva prioritat era integrar-hi la recerca sobre la dona minoritària, i les membres de la Fundació van iniciar una sèrie de conferències que havien de preparar el terreny per a l'adopció de la teoria de la interseccionalitat.⁴¹ Un informe d'una consultoria assenyalava pertinentment que el projecte de Ford per al camp dels estudis de gènere havia «influït activament en la direcció que prendrien».⁴²

Una segona forma més especialitzada d'institucionalització als campus universitaris va ser el creixement d'organitzacions de suport als estudiants ben finançades per a «l'equitat, la diversitat i la inclusió», que operaven sota el paraigua del títol IX. Proporcionaven un flux continu de lideratge, recursos, expertesa jurídica i experiència en campanyes (piquets, cartells, samarretes, etc.) que mantenien viva la política d'antidiscriminació durant els períodes de baixa militància estudiantil. A banda dels requisits bàsics del pla d'estudis per als estudis de gènere, aquestes petites estructures burocràtiques dirigides per companyes iguals asseguraven l'entrada de nous grups d'estudiants en una mena de política de gènere per a la igualtat d'oportunitats que s'havia naturalitzat, «com el fluor a l'aigua»:⁴³ un pla d'estudis informal per a un radicalisme que operava des de dins i ajudava a reproduir

sos de les mateixes universitats. Vegeu Rosa PROIETTO: «The Ford Foundation and Women's Studies in American Higher Education: Seeds of Change?», a Ellen Condliffe Lagemann (ed.): *Philanthropic Foundations: New Scholarship, New Possibilities*, Bloomington, 1999, pp. 271-276. L'estudi de Proietto és un intent poc corrent de fer un balanç crític d'un camp en què la majoria d'avaluacions les redacten els mateixos professionals

⁴¹ Leslie HILL: «The Ford Foundation Programme on Mainstreaming Minority Women's Studies», *Women's Studies Quarterly*, 1-2, vol. XVIII, 1990

⁴² Catharine STIMPSON: «Consultant's Report to: Ford Foundation Programme on Education and Culture», núm. 011359, novembre de 1982, citat a Proietto: «The Ford Foundation and Women's Studies», pp. 273-274. A mesura que el moviment de les dones dels EUA s'anava institucionalitzant, començava a reproduir, a més petita escala, la síndrome de la porta giratòria que té lloc a la cúspide del poder dels EUA. D'aquesta manera, Mariam Chamberlain podia passar discretament d'atorgar subvencions a Ford al Centre Nacional de Recerca sobre la Dona, finançat per Ford, mentre Catharine Stimpson, que es beneficiava de la generositat de Ford cap a *Signs*, treballava informant sobre els èxits de la Fundació en educació. Chamberlain i Alison Bernstein, la seva successora a Ford, pensaven que el suport de la Fundació era crucial perquè els estudis sobre la dona obtinguessin «legitimitat i impuls»: «Philanthropy and the Emergence of Women's Studies», *Teachers College Record* 3, vol. XCIII, primavera del 1992

⁴³ Jennifer BAUMGARDNER i Amy RICHARDS: *ManifestA*, citat a Jo REGER: *Everywhere and Nowhere: Contemporary Feminism in the United States*, Oxford, 2012, p. 5

els límits del model antidiscriminatori. Els administradors formats professionalment —el personal del títol IX, personal d'equitat i inclusió, assessors de seguretat del campus— proporcionaven el marc per a una política de gènere que de vegades tenia poc a veure amb l'ensenyament del feminisme de les facultats.

Al mateix temps, el pensament feminista va experimentar una profunda aculturació a mesura que evolucionava dins l'*habitus* acadèmic nord-americà. Les reivindicacions agosarades i les ambicions sintetitzadores d'alliberament de la dona van donar pas a la diferenciació de la disciplina i la disponibilitat d'opcions per al tema de tesis doctorals orientades a la carrera professional; les credencials acadèmiques establien una jerarquia aliena a l'igualitarisme del moviment. En les «disciplines polítiques» —economia, ciències socials i polítiques—, que van produir un grup impressionant de feministes expertes, la recerca se solia dur a terme dins de tradicions neoclàssiques o funcionalistes, quantitatives o qualitatives. En humanitats, i sobretot als departaments de literatura, on les noves generacions d'activistes de gènere estudiaven normalment, la influència que predominava continuava sent la de Foucault.⁴⁴ Dins d'aquests límits, es fomentava —i subvencionava— el pensament crític heterodox. Cap al 1990, la Universitat de Berkeley i UCLA van produir dos grans desafiaments teòrics al model hegemònic d'antidiscriminació de la política feminista. A *El gènere en disputa*, Judith Butler va llançar un atac apassionant a les categories binàries d'«home» i «dona» assumides pel feminisme de corrent dominant, i va qüestionar la pràctica de fer reivindicacions representatives en nom de les dones; fer-ho era simplement ampliar el règim de saber-poder responsable de produir el «masculí» i el «femení». Les noves polítiques feministes havien de refutar les representacions materials de gènere i identitat, prenent la seva construcció variable com un requisit metodològic i un objectiu polític.⁴⁵ Uns quants mesos abans, Kimberlé Crenshaw havia atacat la llei antidiscriminació des d'una perspectiva d'estudis jurídics crítics pel seu enfocament d'un sol eix, que tractava la raça i el gènere com a categories d'experiència mútuament excloents; com a base per a les demandes polítiques, s'hauria de replantejar i reformular tot el marc. L'acció política col·lectiva havia de posar els marginats al centre, començant per les necessitats dels més desafavorits, i a partir d'allà refer el món en benefici de la resta.⁴⁶

⁴⁴ «Activists' education: David Graeber», *The Utopia of Rules*, Nova York, 2015, pp. 56-57

⁴⁵ Judith BUTLER: *Gender Trouble*, Nova York i Londres, 1990, pp. 194, 130, 7-8

⁴⁶ Kimberlé CRENSHAW: «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics», *University of Chicago Legal Forum*, 1, 1989

En un pla comparatiu, la qüestió principal que cal tenir en compte és la magnitud de la producció feminista dels EUA com a resultat d'un finançament tan generós: el volum d'estudis és realment impressionant —una bibliografia d'estudis sobre la dona esmenta prop de quatre mil títols—, incloent-hi obres del més alt nivell.⁴⁷ De la mateixa manera que el feminisme proper al govern havia construït un cos d'expertesa política i legal únic al món —dominava les habilitats de pressionar com a *lobby*, recaptar fons, redactar i presentar discursos de manera pulcra o propostes planificades amb molta cura i també els punts més delicats d'un procediment judicial o congressual, a més d'acumular una llista de contactes poderosos—, les feministes de dins del sistema universitari nord-americà també van construir una infraestructura per a la recerca sense precedents: amb instituts i centres especialitzats, organitzaven seminaris i conferències nacionals o internacionals, realitzaven investigacions empíriques a gran escala, i elaboraven teories sofisticades, estudis comparatius i informes tècnics, amb el suport de gairebé una cinquantena de revistes especialitzades. Cap altre país cedia 36 milions de dòlars en beques al feminisme, una dotació molt més generosa que cap altre finançament públic del món. Un estudi recent va comptabilitzar uns cinc-cents quaranta cursos sobre estudis de gènere i la dona als Estats Units, en comparació amb els quaranta-quatre al Canadà, trenta-cinc al Regne Unit i no més de vint en qualsevol altre país.⁴⁸ Les publicacions acadèmiques feministes tenen unes proporcions semblants: quaranta-tres als EUA, vuit al Regne Unit, cinc a França i Austràlia, quatre al Canadà i una xifra menor en qualsevol altre lloc.⁴⁹ Tots els títols de primer nivell d'aquest camp es troben als Estats Units: *Signs*, que encara és l'emblema intel·lectual del moviment, està acompanyat de *Feminist Studies*, *Gender & Society*, *Feminist Economics*, *Hypatia* i el *Journal of Women's History*. L'*International Feminist Journal of Politics* té un equip editorial més ampli geogràficament, però va sorgir de les converses de l'Associació Internacional d'Estudis amb seu als EUA.⁵⁰

⁴⁷ Linda KRIKOS i Cindy INGOLD: *Women's Studies: A Recommended Bibliography*, 3a ed., Westport, Connecticut, 2004. Té 828 pàgines amb un interlineat estret

⁴⁸ Joan KORENMAN: «Women's Studies Programmes, Departments and Research Centres», Universitat de Maryland, comtat de Baltimore; darrera actualització: 2014

⁴⁹ KRIKOS i INGOLD: *Women's Studies*, pp. 721-729, juntament amb «Core List of Journals», Associació de Biblioteques Universitàries i de Recerca, Secció d'Estudis sobre Gènere i la Dona; ambdues fonts són dels EUA

⁵⁰ La preponderància nord-americana no s'ha d'entendre com un aïllament intel·lectual: la majoria d'aquestes publicacions tenen un abast internacional extraordinari. L'editor de *Signs* va calcular que dos terços de la recerca de la revista se centraven fora dels EUA, principalment a Àsia i Europa, mentre que un 52 per cent dels autors eren acadèmics de fora dels EUA i s'hi

Els competidors més propers eren els altres estats anglosaxons. Austràlia tenia un marc d'igualtat d'oportunitats molt fort, però un sistema universitari molt més limitat; el Canadà tenia alguns centres de producció intel·lectual feminista, que destacaven en teoria i recerca socials, però això només els posava al mateix nivell que els estats més petits dels EUA (per exemple, Wisconsin o Carolina del Nord). Al Regne Unit, durant els anys seixanta i setanta, van aparèixer treballs pioners de caire marxista-feminista, provinents de la cultura de la nova esquerra, majoritàriament fora de l'esfera acadèmica; més endavant, l'especialització nacional es va decantar cap als estudis culturals feministes i cap a l'economia del desenvolupament, però el pes polític del feminisme britànic era relativament feble. A Alemanya, es van establir ministeris de la dona que tenien poder a escala regional dels estats federats als anys vuitanta, però el sistema universitari continuava sent impermeable —fins al 1990, només el 5 per cent del professorat eren dones— i els estudis de la dona es limitaven, en gran mesura, a l'educació comunitària i centres d'adults; la teoria maternalista, d'esquerra i ecofeminista va créixer als marges. A França —tret d'enclavaments com Vincennes— i Itàlia, tant les universitats com la maquinària governamental van continuar tancades a la formació i política feministes, en gran part, durant una dècada més. En altres llocs del món —l'Orient Mitjà, l'Amèrica Llatina, Àfrica o l'Índia— la recerca sobre gènere estava finançada, en bona part, per fundacions nord-americanes.⁵¹ En definitiva, el feminisme nord-americà de

rebiem manuscrits de vuitanta països: Mary HAWKESWORTH: «*Signs 2005-2015: Reflections on the Nature and Global Reach of Interdisciplinary Feminist Knowledge Production*», *Signs* 3, vol. XXXVI, primavera del 2011. *Signs* també s'ha encarregat d'una edició sobre estudis polars i de gènere, amb textos sobre pastors de rens sami, el lloc de la dona en la literatura antàrtica i una anàlisi detallada sobre l'organització transfronterera contra la violència domèstica al litoral del mar de Barents

⁵¹ Entre els projectes patrocinats per Ford en la dècada dels vuitanta hi havia l'Institut de Beirut per als Estudis de la Dona en el món àrab; el Centre de Buenos Aires per a la Recerca de la Dona; el Centre de Nova Delhi per als Estudis de la Dona i el Desenvolupament; el Departament de la Dona en Desenvolupament a la Universitat de les Índies Occidentals; el Grup de Recerca sobre la Família i la Condició Femenina a la Universitat de Milà, i el Centre de Recursos i Recerca sobre la Dona de Londres. Ford també va finançar la recerca acadèmica del Centre Africà de Recerca i Formació de la Dona (Nacions Unides); l'Associació de Dones Africanes per a la Recerca i el Desenvolupament (AAWORD) amb seu al Senegal; la Universitat de Dar es Salaam; el Centre de Recerca en Estudis per al Desenvolupament de la Universitat de Khartoum; la Universitat Catòlica de São Paulo; la Fundació Carlos Chaga al Brasil, i l'Oficina de la Dona Jamaicana. Vegeu, entre altres, Nüket KARDAM: *Bringing Women In: Women's Issues in International Development Programmes*, Boulder, Colorado, 1991, pp. 88-91; HOWE: *A Life in Motion*, pp. 324-330. Vegeu també una re-

corrent dominant va gaudir d'una combinació de riquesa, fortalesa institucional i èxits acadèmics amb els quals cap altre moviment de dones no es podia comparar.

Legalisme de guerrilla

Si bé les energies del primer moviment d'alliberament de les dones, en gran part, havien estat domesticades pel govern o havien estat absorbides culturalment per l'acadèmia, hi havia una branca del feminisme radical que pretenia aprofitar-se de la seva relació amb l'estat. Com que les lleis antidiscriminació no es van dissenyar mai per tractar allò positiu i negatiu de les relacions de gènere, les advocades feministes van haver d'esmerçar moltes energies en la tasca d'intentar assegurar-se que ho fessin. Això implicava un activisme litigant continu per estendre l'abast de la llei —ampliant la «discriminació per raó de sexe» perquè inclogués l'assetjament sexual i la maternitat— amb advocats finançats per fundacions que portaven casos de prova individuals amb la intenció de trencar barreres, sentència per sentència, en els àmbits emparentats de l'educació i l'ocupació.⁵² Des dels anys setanta, hi ha una reinterpretació contínua dels significats de *discriminació* i *assetjament sexual* a partir de sentències judicials, intervencions executives, noves regulacions de la Comissió per la Igualtat d'Oportunitats o el Consell de Recursos Organitzatius, decisions del Tribunal Suprem i intervencions del Congrés, fet que ha portat a

trospectiva feta per professionals a Ed HATTON: «The Future of Women's Studies: A Ford Foundation Workshop Report», *Women's Studies Quarterly*, 3-4, vol. XXII, 1994, en què es van llançar crítiques (per Peg Strobel, Universitat d'Illinois-Chicago) contra la manera en què acadèmics dels estudis de la dona africana sovint rebien finançament en forma consultories amb agències externes, que després fixaven l'agenda de la recerca

⁵² Entre els casos emblemàtics hi ha el de Barnes (es va arxivar el 1974 i s'hi va interposar un recurs el 1977), que va establir que les demandes sexuals d'un cap basades en el *quid pro quo* eren una forma de discriminació, i el cas d'Alexander contra Yale (1977) que prohibia l'assetjament basat en el *quid pro quo* a les universitats (és a dir, obtenir bones notes a canvi de favors sexuals). La discriminació es va ampliar posteriorment per incloure també l'entorn hostil. Paulette Barnes, una administrativa afroamericana de l'Oficina per la Igualtat d'Oportunitats de l'Agència de Protecció Ambiental, a Washington DC, va rebre el suport del Fons de Defensa Jurídica de les Dones amb seu a Washington: Carrie BAKER: *The Women's Movement against Sexual Harassment*, Nova York, 2008, p. 49. Les estudiants del cas d'Alexander contra Yale van rebre el suport de la Lliga d'Acció d'Equitat Femenina (WEAL, per les sigles en anglès), el Fons per a l'Educació i la Defensa Jurídica de la Dona i el Centre Nacional de Dret de la Dona. Tot i que l'impacte legal del seu cas va ser més limitat, una conseqüència va ser que centenars de centres de formació i universitats van establir procediments de denúncia per assetjament sexual a principis dels anys vuitanta: Anne SIMON: «Alexander v. Yale University: An Informal History», a Catharine MACKINNON i Reva SIEGEL (ed.): *Directions in Sexual Harassment Law*, New Haven, 2004, pp. 53, 56

l'ampliació de la responsabilitat dels empresaris i les universitats, amb un increment del que se'ls pot reclamar com a danys i perjudicis. El resultat ha estat un camp legal en un estat d'agitació permanent, a diferència dels països on els estatuts redactats expressament deixen menys marge de maniobra i és més probable que l'activisme feminista adopti formes fora de la legalitat. Segons l'opinió d'un jove advocat, aquest procés d'índole judicial ha convertit l'activisme feminista en una àrea jurídica pròspera i apassionant: «sempre hi ha algun jutjat que està disposat a ampliar la definició d'*assetjament sexual*».⁵³

Aquesta inestabilitat inherent va obrir el camí a una branca de jurisprudència radical-feminista per avançar cap a una agenda més militant. Catharine MacKinnon va formular aquesta qüestió de manera més completa i va explorar la tradició marxista per obtenir idees sobre com construir una «teoria èpica» similar per al feminisme, que inclogués totes les lleis del moviment de la societat i que permetés que les dones es convertissin en un «grup per si mateix».⁵⁴ MacKinnon va identificar el «treball» com la categoria fonamental del marxisme i va plantejar la «sexualitat» com el seu equivalent feminista: el procés mitjançant el qual «es creen, s'organitzen, s'expressen i es dirigeixen les relacions socials de gènere». Des d'aquest punt de vista, la sexualitat no s'ha de confondre amb l'excitació, els plaers mutus o l'acte sexual. La seva dinàmica era jerarquitzada, fet que implicava una divisió sistemàtica del poder social, imposada en detriment de les dones, en la qual l'«home» i la «dona» es creaven a partir l'erotització del control i la submissió, i a les dones se'ls ensenyava a identificar-se com a éssers que existeixen per al gaudi sexual dels homes. MacKinnon rebutjava rotundament entendre la sexualitat com a pràctiques antropològiques i culturals modelades per les condicions històricament canviants de la desigualtat de gènere, així com el model freudià de l'impuls innat reprimat pels processos de socialització que s'hauria de permetre que s'expressés amb més intensitat. Per a ella, «la sexualitat és desigualtat de gènere: l'excitació masculina a partir de la reducció d'una persona a una cosa és la força que la causa». Això es demostrava a través de la sensibilització feminista sobre l'experiència viscuda de les dones, que s'exemplifica en «la violació, l'incest, la violència, l'assetjament sexual, l'avortament, la prostitució i la pornografia».⁵⁵

⁵³ Citat a Abigail SAGUY: «French and American Lawyers Define Sexual Harrassment», *Directions in Sexual Harassment Law*, pp. 609-610

⁵⁴ Catharine MACKINNON: *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge, Massachusetts, 1989, pp. x, 39. El concepte de *teoria èpica* prové de Sheldon WOLIN: «Political Theory as a Vocation», *American Political Science Review* 4, vol. LXIII, 1969

⁵⁵ MACKINNON: *Toward a Feminist Theory of the State*, pp. 3, xiii, 41, 113, 110, 130-131, 109

Les conseqüències polítiques lògiques d'aquesta interpretació eren el separatisme feminista i el lesbianisme polític, tradicions minoritàries amb una història i integritat pròpies. En canvi, MacKinnon va albirar «una esquerda al mur» de la llei antidiscriminació dels EUA, «una oportunitat jurisprudencial única» al voltant de la qüestió de l'agressió sexual. L'objectiu era fer servir la llei per plantar cara a la realitat de la posició de les dones, és a dir, la situació de «misèria basada en el sexe, la dependència forçada i la relegació permanent a fer feines menyspreables i en condicions deplorables», combinada amb la violació generalitzada, la violència sistemàtica i la prostitució, «la condició bàsica de les dones», de la qual la indústria pornogràfica constituïa un flanc. L'estat liberal era «masculí»: tractava les dones com ho fan els homes, imposant el punt de vista masculí com una llei a la societat; les llibertats negatives de la Constitució nord-americana només asseguraven les llibertats d'un *statu quo* masculí. Calia una nova jurisprudència per a la igualtat que representés el punt de vista de les dones. Es criticaria pel fet de ser una «petició de tractament especial» i per «manca de neutralitat», però la llei que hi havia en vigor tampoc no era neutra. Els primers passos serien fer que el pes de presentar proves en casos d'agressions sexuals es decantés a favor de les dones, descartar la defensa de les intencions masculines i el suposat consentiment femení. Les feministes haurien de lluitar per prohibir la pornografia en virtut de les lleis de discriminació sexual i criminalitzar la prostitució.⁵⁶

En aquell moment (i també més endavant), aquest punt de vista va ser molt criticat per altres feministes.⁵⁷ Sociològicament, la interpretació de MacKinnon de les dones nord-americanes els anys vuitanta com a esclaves sexuals amb salaris miserables no era convincent, i el seu concepte de *sexe* com «l'excitació masculina a partir de la reducció d'una persona a una cosa», era pobre culturalment i antropològicament. Des d'un punt de vista teòric, el punt de partida de MacKinnon —allò que el treball és per al marxisme, el sexe ho és per al feminisme— era doblement erroni. Per a Marx, la pràctica determinant no era el «treball», sinó el mode de producció necessari per a la subsistència diària —menjar, combustible, roba o lloc on refugiar-se. En aquest sentit, el treball és un factor vital, però també ho són la natura, els guanys acumulats de tecnologia, el capital o la llengua. L'equivalent

⁵⁶ MACKINNON: *Toward a Feminist Theory of the State*, pp. 244-245, 242-243, 162, 237, 164, 249, 247

⁵⁷ Entre les intervencions més rellevants hi ha les de Carole VANCE (ed.): *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Londres, 1992 [EUA, 1984], i Varda BURSTYN (ed.): *Women against Censorship*, Vancouver, 1985

d'això pel que fa al gènere, si s'ha de trobar, seria l'organització de la reproducció humana, de la qual la sexualitat és un aspecte crucial, però també ho són l'embaràs, el part, l'atenció als infants, la socialització dels nens i nenes, i la formació d'un jo amb gènere. Les seves temporalitats i les divisions del treball s'articulen amb les de la producció. En contra de la visió radical-feminista de les relacions home-dona com a camp polaritzat per l'opressió primària de la violència sexual, aquesta concepció ofereix possibilitats de cooperació negociada i projectes conjunts. Reconeix que hi ha antagonismes en els quals el gènere pot ser una discrepància secundària, no pas la principal i, per tant, pot abordar les relacions d'opressió entre dones, tant estructurals com personals, per a les quals el feminisme radical no proporciona una explicació adequada. Un dels punts forts del marxisme com a teoria social és la capacitat que té de mantenir allò positiu i negatiu, la creació i la destrucció, dins un mateix marc. Si és necessari que hi hagi una «teoria èpica» feminista, haurà de fer el mateix: englobar els plaers i els perills, les atraccions arriscades de l'alteritat o els múltiples problemes de l'amor.

El progrés polític de la jurisprudència radical-feminista aclaria d'una manera molt interessant com es tractava, als Estats Units, la qüestió del sexe en una societat de masses: d'una banda, el mercat; de l'altra, de forma molt menor, la regulació ideològica. El primer gran projecte de MacKinnon, treballant amb Andrea Dworkin, una publicista més eficient, va ser donar un impuls a un decret contra la pornografia d'àmbit estatal, però el Tribunal Suprem el va tombar el 1986 (al Canadà, on aquesta política va tenir més èxit, el primer objectiu va ser la supressió d'una revista d'eròtica lesbiana i feminista, *Bad Attitude*⁵⁸). La indústria del porno va acabar prosperant a la xarxa, amb representacions cosificadores que ara arriben a una audiència molt més àmplia i amb més freqüència que no pas les revistes porno o les obscenes botigues per a «adults» en el seu moment, a més de proporcionar el contingut de l'educació sexual per als adolescents més joves. La pornografia estava sotmesa a les mateixes forces que configuraven la resta de l'economia nord-americana: globalització, subcontractació, deflació de preus, comercialització especialitzada, personalització i feminització; tot i que encara hi continuava dominant el públic masculí, una porció creixent de material eròtic estava dirigit

⁵⁸ Carole VANCE: *Pleasure and Danger*, p. xxxiv. Segons VANCE: «les feministes estan d'acord que la pornografia és sexista i cosifica les dones», però per què el sexisme en el sexe era pitjor que el sexisme en qualsevol altre lloc? Per què s'havia de fer una campanya en contra de la indústria del porno, però no en contra la indústria dels casaments, que és bastant més gran?

a les dones. Pel que fa a l'oferta, va continuar sent una indústria de preus reduïts; la vall de San Fernando de Los Angeles, que representa una petita part de l'extensió de Hollywood, està assetjada per la pirateria i la competència de sales de xat en línia de pagament, una activitat que les noies que hi participen descriuen com una forma de treball sexual relativament segura.

Vençuda al front cultural, la jurisprudència radical-feminista es va assegurar un lloc més sòlid als campus universitaris dels EUA. Durant els anys vuitanta i noranta, l'activisme litigant, l'augment gradual de decisions judicials i la intervenció executiva van servir conjuntament per ampliar les definicions del títol IX d'*assetjament i agressió*, alleugerir el pes de la denunciante de presentar proves i ampliar la responsabilitat de la universitat.⁵⁹ Les activistes de l'àmbit jurídic com MacKinnon i Anne Simon van fer campanya sobre la necessitat d'adaptar els mecanismes del títol IX per al benefici de les dones.⁶⁰ En la dècada dels noranta, els partidaris de les campanyes en contra de les violacions als campus van assumir el lideratge, així com les dones radicalitzades a causa d'abusos sexuals (algunes d'aquestes dones eren força conservadores, com Katie Koestner, que va fer campanya contra la violació per part de la parella i va aparèixer a la portada de la revista *Time* el 1991). Altres corrents feministes —postestructuralista, interseccional, *queer*, altermundialista o l'ecofeminisme— es van decantar cap a altres qüestions, al mateix temps que desdenyaven l'«essencialisme» de les feministes radicals. Tot i això, el projecte jurídic subversiu i instrumentalista d'aquesta tendència no va trobar cap programa polític-econòmic redistributiu per aparellar-s'hi; en aquest sentit, era fidel al paradigma nord-americà de corrent dominant.

4. EXPANSIÓ MUNDIAL

Hi ha la creença generalitzada que el lideratge del feminisme nord-americà va fer que els drets de les dones s'incloguessin en l'agenda mundial. Tanmateix, és el cas contrari. L'impuls inicial va venir del bloc soviètic i dels estats no-alineats del Tercer Món.⁶¹ A principis dels anys setanta, mentre el govern de Washington passava

⁵⁹ El 1997, mentre es debatia sobre la vida sexual de Bill Clinton al Congrés, el seu propi Consell de Recursos Organitzatius va difondre una carta, encapçalada per un «Benvolgut company», que advertia que, si no s'ocupaven del comportament que causava un «ambient hostil» per a les dones als campus universitaris, estarien infringint el títol IX; l'Administració Bush va reiterar aquesta posició el 2001: Jacob GERSEN i Jeannie SUK: «The Sex Bureaucracy», *California Law Review*, 4, vol. CIV, 2016

⁶⁰ Carrie BAKER: *The Women's Movement against Sexual Harassment*, Nova York, 2008, p. 62

⁶¹ THERBORN: *Between Sex and Power* (p. 76), emfasitza aquesta qüestió

per un mal moment per la derrota militar a la Indoxina, agreujat per la recessió i la crisi política als EUA, els països àrabs i africans d'esquerres es trobaven, temporalment, en un moment àlgid, impulsat per l'allau de petrodòlars. El 1974, l'anomenat «Grup dels 77» va utilitzar la seva nova majoria d'*un estat-un vot* a l'Assemblea General de les Nacions Unides per promoure la declaració d'un nou ordre econòmic internacional, en virtut del qual els països en desenvolupament podrien regular les activitats de les empreses multinacionals al seu territori, inclosa la nacionalització dels seus actius, amb una indemnització que es pagaria segons la legislació nacional del país nacionalitzador. Evidentment, els Estats Units ho van condemnar, però el bloc soviètic va donar-los suport a canvi dels vots del G-77 a favor de l'agenda per a la *détente* de Brezhnev.

En aquest context, l'Assemblea General de les Nacions Unides va donar suport a una proposta de la Federació Democràtica Internacional de Dones, amb lideratge soviètic, per a l'establiment d'un «any internacional per a les dones» el 1975. Una conferència mundial a la Ciutat de Mèxic va encapçalar aquesta proposta que va servir per planificar la integració plena de les dones en el pròxim ordre econòmic.⁶² Per al Departament d'Estat dels EUA, l'Assemblea General dels anys setanta era un camp de batalla diplomàtic en el qual l'èxit es mesurava en termes de limitació de danys. Els seus funcionaris van participar en els preparatius de la conferència de la Ciutat de Mèxic com una cosa natural, però la prioritat del govern de Washington era que les polítiques mundials de gènere se centressin a mantenir el control de la població. Així, va destinar tres milions de dòlars del pressupost per a una reunió sobre planificació familiar de les Nacions Unides el 1974, comparat amb els 350.000 dòlars que va gastar per a la conferència de 1975.⁶³ La Ciutat de Mèxic va acollir dues reunions, en les quals es va establir un patró per al futur: una conferència intergovernamental oficial de l'ONU, marcada per la xerrameca i el postureig típics d'aquests esdeveniments —les delegades les triaven els funcionaris del Ministeri d'Afers Estrangers per exhibir les dones que tenien en posi-

⁶² En aquell moment, la Federació Democràtica Internacional de Dones (WIDF) era la xarxa internacional de dones més gran que existia, amb organitzacions que en formaven part en més d'un centenar de països. Tot i que els seus òrgans oficials als països del COMECON eren conservadors, les delegacions de la Federació van tenir un paper important en l'organització de les dones al voltant de qüestions socioeconòmiques en zones d'Àfrica, l'Amèrica Llatina i el subcontinent indi

⁶³ Deborah STIENSTRA: *Women's Movements and International Organizations*, Nova York, 1994, p. 124

cions de lideratge—⁶⁴ i un fòrum cultural paral·lel que va atreure un públic de sis mil persones amb un programa de projeccions de cinema, ball, pregàries (dirigides per la Mare Teresa) i taules rodones. Aquí, el tarannà era més radical; el moviment de dones nord-americanes era el grup estranger més nombrós, tot i que hi va haver una presència forta d'altres països del continent americà, i en aquell moment Mèxic era un refugi per a les dones que havien fugit de les dictadures de més al sud. La ponent més destacada va ser una indígena boliviana, Domitila Barrios, que havia sobreviscut a una massacre de les famílies dels miners en protesta per l'acció perpetrada per les forces governamentals que rebien el suport dels EUA. Barrios va ser emprisonada i torturada, i va patir un avortament involuntari com a conseqüència d'això.

Al ple oficial, el tema central amb un objectiu doble va ser obtenir un tractat per a la declaració de drets (la convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona, CEDAW) i un pla d'acció. Com que això no era vinculant, els diplomàtics van adoptar l'enfocament de la «redacció acumulativa, aplicació selectiva», i van incloure-hi propostes de tots tres blocs: el projecte G-77 per a l'emancipació de les dones mitjançant el desenvolupament socioeconòmic, l'èmfasi del COMECON sobre la pau i el tema dels EUA de la no-discriminació.⁶⁵ El resultat va ser un document feixuc i repetitiu, de trenta-tres pàgines, que desafiava la política exterior nord-americana en demanar suport a les dones sud-africanes negres que patien l'apartheid i a les dones palestines sota ocupació israeliana; evidentment, els Estats Units van votar-hi en contra.⁶⁶ Concretament, el Pla d'Acció de Mèxic advocava per una «dècada per a les dones i el desenvolupament» internacional, d'acord amb la línia del nou ordre econòmic internacional i amb focus posat en la salut, l'educació i l'atenció a la infància. Cada país crearia una oficina per supervisar el progrés en aquests fronts i n'informaria a les conferències de seguiment celebrades a Copenhaguen (1980), Nairobi (1985) i Pequín (1995).

⁶⁴ La germana bessona del xa de l'Iran va tenir-hi un paper central mentre els millors homes i dones del seu país estaven tancats als calabossos de la Savak. Entre les seves companyes delegades hi havia Imelda Marcos (Filipines), Leah Rabin (Israel) i Jihan el-Sadat (Egipte). La delegació soviètica estava encapçalada per la primera dona astronauta del món, una prova del govern de Moscou que les dones del bloc socialista estatal ja gaudien d'igualtat. Això era veritat estadísticament, com a mínim, en educació i treball

⁶⁵ Hilary CHARLESWORTH: «Women as Sherpas», *Feminist Studies* 3, vol. XXII, tardor de 1996

⁶⁶ Virginia ALLAN, Margaret GALEY i Mildred PERSINGER: «World Conference of International Women's Year», a Anne WINSLOW (ed.): *Women, Politics and the United Nations*, Westport, Connecticut, 1995, p. 41

Es va establir l'esquelet d'un aparell de recerca feminista mundial, amb un centre de recopilació de dades, l'Institut Internacional d'Investigació i Capacitació per a la Promoció de la Dona (IINSTRAW), i el Fons de Desenvolupament de les Nacions Unides per a la Dona (UNIFEM), que era voluntari. Tots dos estaven situats a la seu de l'ONU a Nova York.

El personal de l'ONU va convocar seminaris d'«experts» en qüestions sobre la dona per establir paràmetres per a projectes d'investigació mundials; institucions subsidiàries com l'Organització Internacional del Treball i la FAO van portar a terme investigacions pròpies. No va ser fins al 1979, quatre anys després de Mèxic, que els Estats Units van fer un gir feminista global. El secretari d'Estat de Carter va anunciar en un telegrama de sis paràgrafs al servei diplomàtic nord-americà que «un objectiu clau de la nostra política exterior és avançar en tot el món en l'estatus i les condicions de les dones».⁶⁷ L'inici oficial del neoliberalisme globalitzat es va produir pocs mesos més tard, quan el president de la Reserva Federal de Carter, Paul Volcker, va apujar els tipus d'interès, fet que va obrir el teló de les crisis del deute del Tercer Món i dels programes d'ajustament estructural de l'FMI dels anys vuitanta, que van remodelar les economies del sud per a la nova era. ☺

Traducció d'Helena Borrell

⁶⁷ «Telegram from the Department of State to All Diplomatic and Consular Posts», 327, National Archives, RG 59, Central Foreign Policy File, D790246-0969, 31 de maig de 1979. La promoció del feminisme va coincidir amb la xerrada sobre drets humans de Carter, la base d'una nova ofensiva ideològica contra la Unió Soviètica i un senyal de renovació ètica al país després de Watergate. Carter va promocionar una sèrie de feministes properes al govern per a un comitè assessor, a més d'assignar un pressupost de 10 milions de dòlars a l'encarregat de l'Oficina de Dones en Desenvolupament de l'Agència dels Estats Units per al Desenvolupament Internacional. També va ajudar a finançar la participació nord-americana a la segona edició de la Conferència Mundial de les Dones de l'ONU, que va tenir lloc a Copenhaguen el 1980 (Karen GARNER: «Global Gender Policy in the Nineties», *Journal of Women's History* 4, vol. XXIV, hivern de 2012). Però, tal com indiquen els arxius, l'Administració Carter va dedicar molta més atenció a la política de control de població que als drets de les dones